

Våre største diktere og aktuell politikk

Taler

Kåre Willoch

Dato

17 juni 2007

Sted

Grimstad

- 1 Knut Hamsun var aggressivt kritisk til Ibsen. Ibsen var knusende uberørt av hans kritikk. Det kan være meget å lære av en slik måte å drepe kritikk på: Lammende taushet kan være bedre enn flammende tale. Også på mange andre måter var de to egentlig svært ulike. Men de hadde noe viktig felles: Vanskelige ungdomsår skjerpet deres dikteriske evne, som ga dem begge verdensformat. Og
- 5 så hadde de tilknytning til Grimstad: Det stimulerer tydeligvis den åndsskapende kraft! Om dette har en stor dikter fra min tid, André Bjerke, reist spørsmål som burde varme enhver i denne by:

- 10 Hva skyldes det at verdenspoesien

Som jordisk fødested har valgt seg Skien,

Og dernest drar til Grimstads apotek?

15

I Skien og Grimstad kan det skje

Mirakelting: Hva er det som forvandler

- 20 En sønn av en fallert trelasthandler

Til en som søker selve livets tre?

Vi kjenner svaret: Grimstad må ha hatt et stimulerende miljø allerede da den

25 unge Ibsen strevet her. Og ånden må ha ligget i veggene både på Nørholm og Hotel Norge i Lillesand, da Hamsun skrev ut sin inspirasjon der.

Men arrangøren har klokelig ikke bedt om mitt syn på alle sider av de to gigantene som på så ulike vis er knyttet til denne inspirerende byen. De har bare

spurt meg om jeg kan se at de har skrevet noe som kan være relevant i dagens debatt, særlig den viktigste av dem alle, om vern av klodens klima. Svaret er ja: Det har de begge.

- 35 Hamsuns mesterverk "Markens grøde" ga jo ikke bare en gripende beskrivelse av mennesker - slik mange fikk oppleve på låven på Storegra gård siste torsdag. Dette verket bør stimulere til ettertanke også i forbindelse med klimadebatten. Det underbygger en respekt for den dyrkede jord, som klimatrusselen i høyeste grad skaper større behov for. Klimaendringer kan ødelegge skremmende meget
40 av verdens evne til å produsere mat. Her foreligger en risiko for matmangel, som burde vekke oss til å få slutt på den vettløse ødeleggelsen av dyrket jord.

- Jeg vil gjerne få belyse dette med et eksempel som berører meg personlig: Når vi kjører til Sørlandet - i vår meget økonomiske bil - kjører vi over mine
45 oldeforeldres gård. Den hadde bugnende jorder som skaffet mat til mange mennesker. Nå er det knapt et strå igjen: Alt er forvunnet under motorveien og jernbanen. Men til gjengjeld kommer vi minst et minutt fortere frem!

- Til karakteristikk av akkurat dagens debatt finner jeg likevel mer hos Ibsen enn
50 hos Hamsun. Likevel tillater jeg meg - når det gjelder Ibsen - å begynne med et dykk ned i historien, via hans dikt "En broder i nød." fra 1863. Her retter Ibsen knusende kritikk mot Norges og Sveriges regjeringer fordi de ikke sendte soldater for å støtte Danmark i krigen mot tyskerne om Slesvig og Holstein. Han lar den danske soldat utbryte:

- 55 Jeg stred en livsens strid for Nord /

mit hjemland ble en grav /

- 60 jeg spejded over belt og fjord /

forgjeves dine snekkers spor /

Min bror, hvor blev du af? -

- 65 Men dette stemmer jo ikke! Danmark stred slett ikke "en livsens strid for Nord", men en kamp for å beholde tyske undersåtter som ville bli kvitt sine fremmede herrer. Men altfor mange i Norge ville ikke forstå at det var Danmark som var

70 undertrykkeren, av tyskere som de hadde fått herredømme over. Et
overveldende flertall av befolkningen i de omstridte områdene ville styre seg
selv, uten danske herrer. Det var derfor det kom til vold. Men fordi danskene
stod oss nærmest, trodde de fleste i Norge at de måtte ha rett. Også i dag er det
75 okkupanten bedre enn de undertrykte.

Det verdensberømte skuespillet om "Et dukkehjem", beundret endog i verdens
eldste kulturnasjon China, burde kanskje også kalle på mer kritikk enn den
alminnelige mening godtar - når det gjelder Ibsen. Det som Ibsen selv kunne ha
80 kalt "den kompakte majoritet" mener at det var det eneste riktige av Nora å
forlate ikke bare sin mann, men også sine barn. Men kan det være at vi her står
overfor et av de mange tilfelle der vestlig kultur er blitt "seg selv nok", i en grad
som blokkerer for like vel begrunnede tanker om ansvar, som finnes i andre
kulturer. Er det så sikkert at det er overlegen kultur at moren skal forlate sine
85 barn når det er nødvendig for å realisere hennes egen personlighet? Burde ikke
det mest moralske svar være at Nora ofret noe av sin egen selvrealisering for å ta
seg av sine barn, inntil de var over den mest følsomme alder?

Men nå skal jeg endelig komme tilbake til det som jeg er bedt om å snakke mest
90 om, nemlig miljøvern: Den nærmest selvfølgelig innfallsport må da bli "En
Folkefiende", med dr. Stockmann's avdekking av miljøproblemet i byens egen
sunnhetsanstalt, dens bad som ga så meget av både arbeidsplasser og penger.
Selvfølgelig var alle interessert i å redde badets miljø, men det måtte ikke gå
utover arbeidsplassene og inntektene.

95 Allerede i annen akt finner vi en bedrøvelig parallell til noe som var et viktig
innslag norsk klimadebatt helt til i år. Ibsens figur Morten Kiil hadde en
avgjørende innvending mot doktor Stockmanns påstander om at det var et
forurensningsproblem: Man kunne jo ikke se uhumskhetene i vannet ved byens
100 badeanstalt. Husker dere hvilket parti som inntil nylig latterliggjorde advarslene
mot at utslipp av Co2 kunne ødelegge jordens klima? Man kan jo ikke se disse
klimagassene i atmosfæren. Dette måtte jo være hysteri, sa de. Og så gikk de inn
for at alt populært som forurensar måtte bli billigere. Men så skiftet
folkemeningen. Nå inviterer Fremskrittspartiet til samarbeid for å bekjempe
105 utslipp som kan ødelegge klodens klima!

Finner man parallell hos Ibsen? Ja, selveste Peer Gynt var typen som produserte

110 en makeløs strøm av standpunkter og utfall. Når han skiftet mening, var det
først og fremst etter øyeblikkets fornemmelser og tro på hva som kunne lønne
seg. I 5. akt sier han

"Dette her er et standpunkt. Hvor er det neste?

115 Alt skal en prøve og velge det beste".

Peer Gynt kunne slutte seg til en mening i det ene øyeblikk, og mene noe helt
annet i det neste. Men hans forklaringer var hele tiden lettfattelige: Han talte så
greit. Derfor hadde han lett for å få nye til å følge seg.

120

Man kunne i hvert fall vente og se om det virkelig blir noe klimaproblem, sa
republikanerne i USA og Fremskrittspartiet i Norge. Og så får man heller treffe
tiltak hvis det blir bevist at utslippene er skadelige. Derved snakket de seg bort
fra sakens mest alvorlige side. Full bevis finner aldri i slike saker. Men at det er
125 høy risiko for at kursen peker mot katastrofe, har vært klart i minst et par årtier.
Og når det er risiko for fryktelig skade må man gjøre noe for å begrense den -
raskt nok. Og det er jo de oppsamlede utslipp av klimagasser i atmosfæren som
teller. De oppsamlede utslipp fortsetter å vokse til de årlige utslipp er redusert
med 70-80 %. Derfor vil problemet fortsette å vokse i mange år etter at man har
130 truffet kraftige tiltak mot det. Politikere som vant popularitet på å bekjempe
ubehagelige tiltak mot forurensninger, har medvirket til utsettelse av
nødvendige tiltak, som igjen betyr at oppsamlede utslipp er blitt så store at
alvorlige skader ikke lenger lar seg hindre. Men det er ikke for sent å hindre
katastrofe, hvis man reagerer raskt og kraftig.

135

Norge ble verdensleder i taler om miljøproblemene mot slutten av 1980-tallet.

Men talene ble ikke fulgt opp i tilsvarende handling. Det oppstod en avgrunn
mellom ord og handling som var som en oppfølging av Peer Gynt:

140

"Ja, tenke det, ønske det; ville det med; *

men gjøre det! - Nei, det skønner jeg ikke!"

145

Vi ville at Norges miljøpolitikk skulle bli bedømt etter våre ord, men burde ha
husket Fénelon's setning: "Man bør dømme mennesker etter deres handlinger,

ikke efter deres ord."

150 Blant våre handlinger som påvirket miljøet var oljepolitikken langt den viktigste. Allerede i 1970-årene bestemte Stortinget at man skulle begrense tømningen av våre oljekilder til 90 millioner tonn om året, for at de ikke fornybare resursene skulle vare lenge. Men da oljeproduksjonen i siste del av 1980-årene nådde dette taket, foretrakk de som da hadde ansvaret å glemme dette. Da lot Norge
155 produksjonen av den største forurensner av atmosfæren, nemlig olje, vokse temmelig uhemmet. Tankegangen bak denne holdningsendringen ble illustrert av daværende energiminister Jens Stoltenberg i "Dagens Næringsliv" 28.05.94:

"Jo større frykt du har for risiko, desto raskere pumper du ut oljen. Har du
160 pumpet opp oljen, kan du plassere pengene i mindre risikofylte plasseringer enn olje."

I samsvar med denne oppfatningen ble produksjonen økt til flere ganger det tidligere omforente "moderate tempo". Dermed gjorde vi ubevisst det vi kunne
165 for å holde prisene nede og forbruket og forurensningene oppe. Dette var Norges politikk til tross for at både hensynet til senere generasjoners økonomi, og hensynet til klodens miljø, talte for å la mer av oljen og gassen ligge lenger under havbunnen, og bli mer verd. Det var kortsiktigheten som seiret. Det var som om de ansvarlige trodde at skolemesteren var den klokeste i Ibsens Brand,
170 med hans ord at "Fremtid kan umulig komme; / Thi når den kommer er den omme."

Men nå er fremtiden her, og vi må se i øynene virkningene av at Norge tømte sine oljekilder så fort som mulig da prisene svingte rundt 20 dollar per fat, mens
175 man nå må regne med fallende produksjon mens prisene er 3 - 4 ganger så høye. "Den fremsynte" er dessverre bare en romantittel av Jonas Lie, ikke en betegnelse på lederne av norsk oljepolitikk siden slutten av 1980-tallet.

Men nå er forståelsen av klimaproblemet heldigvis omsider blitt en del av
180 folkemeningen. Og nå har regjeringen lagt frem en stortingsmelding som den selv kaller en milepæl i klimapolitikken, med verdens mest ambisiøse klimamål. Om innholdet blir ulikt vurdert, er vi i hvert fall igjen på toppen i ord. Dovregubben sa det slik til Peer Gynt; "Jeg risper dig lidt, så ser du skævt; men alt det du ser, tykkes gildt og gævt".

Den sterke stemning i de fleste land for at det skal treffes effektive tiltak mot klimaforandringene, ved å begrense utslipp av CO2 og andre klimagasser, gir de politiske lederne en mulighet for å løse problemet. Men hvor lenge vil denne positive folkemening vare? Det mest rammende ord om dette problem er kan man finne hos Bjørnsons, i hans stykke "Redaktøren". Der minner han om at "Den offentlige mening er en meget troløs venn". Det var jo dette doktor Stockmann i Ibsens "En Folkefiende" fikk merke så brutalt. Selvfølgelig var man mot forurensninger i byens bad. Selvfølgelig måtte det ryddes opp. Men da man fikk høre at opplysninger om problemet kunne skade byens næringsliv, og at det kunne bli dyrt å løse problemet, fikk pipen straks en annen lyd. Måtte bare dagens regjeringer få en mindre vrang folkemening å tale til: Det store spørsmål blir: Vil velgerne bevare sin vilje til å ofre for miljøet, når lokkeduer melder seg med fristende ord om at det slett ikke er nødvendig for oss i Norge å gi avkall på noe for å berge kloden? Eller hadde Dovregubben rett da han i annen akt av Peer Gynt sa at

"Mennesket blir sig dog altid ligt, Ånden bekender I alle med Kæverne,
dog agtes kun det, som kan fakkas med næverne."

Lett omskrevet kan disse ord beskrive politikerens dilemma slik: Prinsippene dyrker vi alle med kjevene, dog teller kun det som velgerne kan gripe med nevene. Slik ville nok Ibsens Dovregubbe ha oppfattet dagens velgere, men vi må gjøre hans ord til skamme, vi må heller være litt nærmere Brands vilje til å holde fast ved sine meninger i gode og vanskeligere tider, den han uttrykker ved ordene

"Vær ikke et i dag, igaar, / og noget andet om et Aar /
Det som du er, vær fuldt og helt, / og ikke stykkevis og delt.

De som lengst benektet at mennesker påvirker klimaet, har allerede funnet nye standpunkter som skal være nesten like fristende for velgerne: Selvfølgelig skal vi være med på å begrense menneskeskapte utslipp som skade klimaet. Men vi vil ikke ha tiltak som begrenser vårt forbruk. Det er andres utslipp som må begrenses. Send heller penger til dem, så de kan begrense sine utslipp. Men at vi sender mer penger, skal selvfølgelig ikke begrense privat eller offentlig forbruk i vårt land, bare minske det pensjonsfond som våre etterkommere får arve til å

løse sine problemer, i en skadet verden.

230 Det kan være nyttig å sende penger til andre for å gjøre det lettere for dem å begrense sine utslipp - kjøpe kvoter som man kaller det. Men man må ikke glemme ord som både Sokrates og Solon understreket: "Alt med måte". Hvis meningen med å sende penger - som vi ikke kan bruke hjemme uten å skape inflasjon - skal være å sikre at vi kan fortsette en sløsete livsstil som andre ikke må få - da må det være riktig å kalle det sviktende moral. Og når man begrunner at vi må kunne slippe å endre vår livsstil med en påstand om at China er 235 klimaverstingen, tar man virkelig avskjed med virkeligheten. Hver kineser forurensar gjennomsnittlig $\frac{1}{4}$ så meget som en amerikaner, og mindre enn halvparten så meget som andre i Vesten. Når man ser det som argument for at nå må de som forurensar minst rydde opp mest, blir det vanskelig å følge logikken.

240 Verdens utslipp må skjæres ned med kanskje 70-80 % for at klodens klima ikke skal ødelegge livsgrunnlaget på den. Gjennomsnittsmennesket på kloden kan ikke forurense mer enn en brøkdelen av det vi i Norge gjør i dag. Og så hevder enkelte politiske ledere i Norge at vi likevel skal fortsette uten tiltak som rammer 245 våre forbrukere, mens de som forurensar meget mindre får ta byrdene. De skal bære byrdene mot å få penger fra oss, penger som vi ikke trenger, men som våre etterkommere nok ville savne.

250 Den av Ibsens figurer som ligger nærmest denne hemningsløse opptattheten av egen interesse, uansett hva den betyr for helheten, må igjen være Peer Gynt: Men den beste replikken til beskrivelse av holdningen bak konklusjonene må være Dovregubbens:

255 "Herinde hos os mellem troldenes flok det hæder: "Trold, vær dig selv - nok!"

Oppgaven er løselig, men ikke uten irritasjonsmomenter. I jakten på tiltak som ikke skal skremme velgerne, vil illusjonismen få gode kår: Politisk er det fristende å konsentrere innsatsen om bevilgninger over statsbudsjettet til rensing og annet som begrenser utslipp, og fremfor alt til avgiftslettelser som belønner 260 reduserte forurensninger. Da ser det ut som velgerne slipper regningen, men det gjør de jo slett ikke:

Dessuten vil politiske innfall føre til satsning på tiltak som slett ikke gir den

265 største reduksjon av utslippene. Et slående eksempel er den amerikanske
satsningen på omgjøring av mais til drivstoff for biler. Produksjonene av dette
angivelig miljøvennlige drivstoffet forurensner meget, og prisen på de fattiges
daglige brød i Mexico er allerede steget kraftig fordi så meget mais havner på
bensintankene. Og når næringslivet vil satse stort på mer miljøvennlige metoder,
270 bare staten betaler, kan man jo ikke vite sikkert om det er miljøgevinsten eller
betalingen fra staten som er hovedsaken.

I Kyoto landet miljøpolitikerne på et system for kvotehandel. Man får tillatelse
til en viss mengde utslipp, og må betale hvis man vil slippe ut mer. At de som
275 slipper ut klimagasser må betale for det, er logisk. Men systemet rammer bare en
begrenset del av alle utslippene. Som supplement til Kyotoavtalen kan en
verdensomfattende overgang til avgifter på utslipp av klimagasser og
forurensninger, og lavere skatter på arbeid og pensjoner, bli en avgjørende del av
en virkningsfull miljøpolitikk. Den vil både påvirke forbruket i riktig retning, og
280 gjøre det mer lønnsomt å utvikle og bruke bedre teknologi som begrenser
utslippene.

I denne debatten vil vi stadig møte igjen mange av de av Ibsens figurer som jeg
har nevnt her i dag: Noen vil - tross all vitenskap - føre videre Morten Kiils
285 tanker fra "En Folkefiende": Klimagasser kan ikke være noe problem, for vi kan
ikke se dem med våre egne øyne. Andre vil forbli som Peer Gynt: La oss nyte
livet og falle for fristelsene som før. Vi har allerede hørt dem legge til: Det betyr i
alle fall så lite hva vi gjør, for vi er så få. La kineserne ordne opp! Mer ansvarlige
ledere vil prøve å få oss til å godta også det som kan svi litt, for å påvirke oss til å
290 begrense det mest ødeleggende av vårt forbruk. Men politikerne er avhengige av
at velgerne fortsetter å innse nødvendigheten av en mindre forurensende livsstil,
og ikke lar seg lokke av Per Gynts disipler, som alltid er der og taler lokkende. Vi
må takke alle de ildsjeler i miljøbevegelsene - vår tids utgaver av Brand - som
aldri slutter å minne oss om at nå er det alvor: Og så må vi huske Brands egne
295 ord, i tredje akt:

"At du ej kan, dig visst forlades, men aldrig at du ikke vil!"

300 **Kilde**
Fra privat arkiv

Emner
Henrik Ibsen, Klima, Knut Hamsun

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/vare-storste-diktere-og-aktuell-politikk>

305

310

315

320

325

330

335

340